

Landgraaf

Lankgraaf

Naam

Naamsverklaring:

De gemeente dankt haar naam aan een prehistorische 'landgraaf', een gegraven droge gracht ('ringwal') die onder meer de plaatsen van Landgraaf met elkaar verbindt en omzoomt. Op sommige plaatsen is deze landgraaf wel twintig meter breed. De aan een zijde opgehoogde grond was sterk begroeid, waarbij soms de takken en twijgen als afrastering in elkaar waren gevlochten. Dit ziet men nu soms nog in het oudere en grillig gevormde gewas. De landgraaf is een archeologisch monument.

Status

Kern en gemeente. In 1982 ontstaan uit de gemeenten Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms. Deze gemeenten besloten op 14 december 1980 bij de ophanden zijnde herindeling samen een nieuwe gemeente te vormen.

In 1986 is besloten Landgraaf vanaf dan ook tot plaatsnaam te bestempelen en de voormalige dorpen daarbinnen niet meer als plaats te beschouwen. Iemand woont dus (voor het postcode- en telefoonboek en dergelijke) 'in' Landgraaf (in tegenstelling tot bijvoorbeeld een gemeente als Onderbanken, ook een niet-bestaande plaatsnaam als nieuwe gemeentenaam, waar, door de niet-aaneensluitende bebouwing, de inwoners gewoon hun 'oude' plaatsnaam hebben behouden, overigens de meest voorkomende gang van zaken).

De plaatsnamen Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms zijn dus in 1986 vervallen en samengevoegd tot de nieuwe plaatsnaam Landgraaf. Dit is een tamelijk uitzonderlijke situatie; doorgaans blijven bij samenvoegingen van gemeenten de dorpsnamen gehandhaafd. Die verdwijnen door een herindeling immers niet, ze komen alleen onder een andere gemeente te vallen. De dorpen in de gemeente zijn echter in de loop der jaren zodanig aaneengegroeid, dat er - behalve natuurlijk voor de insiders - geen duidelijk apart herkenbare kernen meer zijn, dus een samenvoeging wel voorstelbaar is. De plaatsnamen zijn ook verdwenen uit het postcode- en het telefoonboek, er komen zelfs geen verwijzingen meer in voor (zoals Schaesberg, zie Landgraaf)... Apart herkenbaar gezien de ligging zijn nog wel de kernen Rimburch, dat nog geheel 'vrij' ligt van de rest en in zekere zin ook Ubach over Worms, welke laatste van het overige gebied wordt afgescheiden door de (op een hoger niveau aangelegde) autoweg Kerkrade-Brunssum. Op 1 maart 1984 is een aantal *straatnamen* binnen de gemeente gewijzigd. Er bleken namelijk 53 straatnamen in twee- of zelfs drievoud voor te komen.

De gemeente Landgraaf bestaat thans uit het dorp Rimburch en de kern Landgraaf, die is verdeeld in de wijken en buurten Abdissenbosch, Aan de Baan, Bosheide, Bousberg, Dormigveld, Eikske, Groenstraat, Achter Haesen, Oude Heide, Heiveld, Hoefveld, Hopel, Kakert, Klinkerkwartier, Lauradorp, Leenhof, Lichtenberg, Mijnbuurt, Nieuwenhagen, Nieuwenhagerheide, Ravetsmaar, Schaesberg, Aan de Slagboom, Strijthagen, Ubach over Worms, Voort en Waubach.

Ligging

NO van Heerlen, NW van Kerkrade.

Statistische gegevens

De gemeente Landgraaf is als gevolg van de gemeentelijke herindeling ontstaan per 1 januari 1982 en als volgt samengesteld:

van Schaesberg: 665 hectare met ca. 6.000 huizen en 17.094 inwoners;

van Ubach over Worms: 1.005 hectare met ca. 4.000 huizen en 11.889 inwoners;

van Nieuwenhagen: 688 hectare met ca. 3.500 huizen en 10.093 inwoners;

van Kerkrade: 65 hectare met ca. 20 huizen en 53 inwoners;

van Eygelshoven: 13 hectare met 5 inwoners.

2002 gemeente oppervlakte 2.465 hectare, 17.500 huizen, 41.000 inwoners.

Wapen

Het in 1982 ontworpen en goedgekeurde gemeentewapen bevat elementen uit de wapens van de voormalige gemeenten waaruit Landgraaf is gevormd. Het schild heeft een gaffelvormige driedeling. In het bovenste gedeelte is het wapen van het geslacht Schaesberg aangebracht: drie koeken van keel (rood), met een barensteel van azuur (blauw) in een veld van zilver. In het linkerdeel van het schild staat de liliescepter uit het wapen van Ubach over Worms, in een veld van azuur. Deze liliescepter is ontleend aan het oude zegel van de abdij van Thorn. Ubach over Worms behoorde vroeger tot de heerlijkheid van die abdij. In het rechterdeel is het wapen van Nieuwenhagen geplaatst, in een veld van zilver: een groene haag van eikenbladeren, waaruit een dubbelstaartige rode gekroonde leeuw omhoog komt. Het schild wordt gedekt met een gouden kroon met drie bladeren en twee parels. Het wapen herinnert aan de oude banden, die Nieuwenhagen verbonden met het toenmalige Land van Valkenburg en de schepenbank van Heerlen. Ook herinnert het aan de oorsprong van de gemeente zoals die blijkt uit de naam. (3065)

Geschiedenis

Rond het begin van onze jaartelling legden de Romeinen een weg aan van Tongeren, via Heerlen, naar Keulen: de Romeinse heerweg. In de buurt van de weg vestigden zich kolonisten in zogenaamde villa's. Dit waren grote boerderijen. Eén ervan lag bij Overstenhof. Bij de kruising van de weg met het riviertje de Worm ontstond het straatdorp Rimburch.

Na de Romeinse tijd bleef het gebied bevolkt, zoals blijkt uit sporen die in de bodem zijn achtergebleven. Vanuit de beekdalen werd het gebied ontgonnen: de grootste boerderijen lagen aan het water. Sommige groeiden uit tot kastelen, zoals Schaesberg en Strijthagen. Geleidelijk kwamen ook de hogergelegen gebieden in gebruik. Zo ontstonden Waubach, Nieuwenhagen en Scheidt, dat pas veel later Schaesberg ging heten. Omstreeks 1100 was Nieuwenhagen een belangrijk centrum voor de productie van aardewerk.

Bestuurlijk was het gebied sterk versnipperd. Schaesberg en Nieuwenhagen hoorden bij Heerlen. Waubach hoorde als 'Overworms kwartier' bij Ubach en viel zo onder het gezag van de abdis van Thorn. Rimburch was een zelfstandige heerlijkheid. In de 17^e eeuw verwierf de Heer van Schaesberg bestuursrechten rond zijn kasteel. Na de Tachtigjarige Oorlog werden zelfs internationale grenzen door het gebied getrokken: Schaesberg en Ubach werden vanuit Brussel (Spaans) bestuurd, Nieuwenhagen vanuit Den Haag. Om het verkeer tussen Heerlen en Ubach mogelijk te maken, werd vanuit Schaesberg door Nieuwenhagen een internationale weg aangelegd: de Pasweg. In 1700 werd Schaesberg een zelfstandige parochie met de Petrus en Paulus als kerk. Waubach en Rimburch kregen in dezelfde tijd ook eigen kerkjes. In Nieuwenhagen werd op Spaans gebied een kapel gebouwd aan het Spaans Kentje.

In 1795 werd het hele gebied bij Frankrijk ingelijfd. Bestuurlijk bracht dit radicale veranderingen met zich mee. Er kwamen vier gemeenten: Schaesberg, Nieuwenhagen, Rimburch en Ubach over Worms (bestaande uit Waubach en Bruchhausen, die losgemaakt werden van Ubach). Na de val van Napoleon kwamen deze gemeenten bij Nederland. Doordat de Worm de grens ging vormen, bleef van Rimburch - dat gescheiden was van het kasteel en zijn Duitse deel - zo weinig over dat het nauwelijks zelfstandig kon bestaan. In 1886 werd het dan ook, na veel onderhandelen, op eigen verzoek bij Ubach over Worms gevoegd. Intussen waren Waubach, Nieuwenhagen en Rimburch kerkelijk tot zelfstandige parochies uitgegroeid, met ieder een eigen kerk.

Tot het begin van de 20e eeuw was de regio zeer landelijk met veel kleine en enkele grote boerenbedrijven. Op één van de grote boerderijen, Op de Kamp, woonde aan het einde van de 19e eeuw de bekende schrijver Frans Erens, die in zijn geschriften het leven in deze streek heeft vastgelegd.

De mijnbouw, die na 1890 opkwam, bracht ingrijpende veranderingen met zich mee, zoals grootschalige industrie, een enorme groei van de bevolking en nieuwe woonwijken in en rond de oude plaatsen. In 1897 kwam de spoorwegverbinding van Heerlen, via Schaesberg, naar Herzogenrade tot stand. Twee grote mijnen werden in Schaesberg gevestigd: de Oranje Nassau II (1904-1971) en de staatsmijn Wilhelmina (1906-1969). Omstreeks 1965 was hun bloei voorbij. De woonwijken Leenhof, het Eikske, Lauradorp en Kakert zijn de meest tastbare herinneringen aan deze periode.

Na de sluiting van de mijnen volgde een moeizame herstructurering. Er kwamen nieuwe industriegebieden zoals Strijthagen en Abdissenbosch. Onder het motto 'Van zwart naar groen' werden de oude mijngebouwen met de omliggende terreinen grotendeels afgebroken en geruimd, om plaats te maken voor woonwijken en recreatiegebieden. De draf- en renbaan (het tegenwoordige Megaland) en enkele grote groengebieden getuigen van deze omslag. Ook bleek bestuurlijke vernieuwing noodzakelijk. Deze kreeg in 1982 vorm in de samenvoeging van Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms tot één nieuwe gemeente Landgraaf.

Vanaf het begin is de opbouw van de nieuwe gemeente voortvarend aangepakt: de oude kernen werden vernieuwd en met elkaar verbonden door de aanleg van het nieuwe centrum Op de Kamp (op de plaats van de vroegere hoeve De Kamp), het bestuurlijk hart van de gemeente en tevens winkel- en woongebied. Er werd en wordt een gezichtsbepalend beleid gevoerd, met als belangrijkste speerpunten: recreatie, wonen en zorg. Inmiddels zijn vele riante woonwijken ontstaan, zijn oude wijken zorgvuldig gerenoveerd en grote recreatieve groengebieden ontwikkeld, zoals Park Gravenrode. Momenteel verbindt de 'droge gracht' het bewoonde gedeelte met een schitterend heidegebied. (3065)

Landgraaf is een *muzikale gemeente*. Jaarlijks verzorgen vele harmonieën, fanfares en drumbands optredens in onder andere multifunctioneel zalencentrum De Brandpoort. Landgraaf staat daarnaast bij velen bekend om het *Pinkpopfestival* dat ieder jaar met Pinksteren wordt georganiseerd, in en rond Megaland, aan de voet van de *Wilhelminaberg*. Deze berg is de op een na hoogste berg van Nederland en is te bereiken via een comfortabele stoeltjeslift. Het sportieve imago van Landgraaf wordt bevestigd door de finish en de Koninginnerit van de *Profwielerronde van Nederland*. Voor de hele familie is *zwemparadijs In de Bende* een ware happening. Nieuwe ontwikkelingen zijn *Thematuinen mondo verde*, een uniek themapark waar u in een dag een rondreis door de mooiste tuinen van de wereld maakt en *SnowWorld Landgraaf*, de langste overdekte skibaan van Europa. Vanaf deze twee attracties kunt u met de mooie *Straattrein Parkstad* heel gemakkelijk het *museum Industrion*, NS-station Kerkrade en het opstappunt van de *Zuid-Limburgse Stoomtrein Maatschappij* bereiken.

Wijken en buurten

Eerst worden de drie voormalige gemeenten vermeld, daarna de wijken en buurten die daarin liggen, met tussen haakjes de naam van de voormalige gemeente waaronder zij vielen.

Nieuwenhagen (Nuienhage)

Betekent: *de nieuwe haag*, 'haag, heg of gebied dat met een heg omgeven is'. (3083)

Voormalig dorp, thans wijk in de gemeente Landgraaf. Zelfstandige gemeente t/m 1981. 1840 gemeente 214 huizen, 1.089 inwoners, verdeeld in dorp Nieuwenhagen 85/318 en de buurten Bovens-Nieuwenhagen 69/471 en Onders-Nieuwenhagen 60/300. Een deel van Nieuwenhagen viel t/m 1981 onder de gemeente Ubach over Worms (met in 1840 13 huizen en 63 inwoners).

Per 1 januari 1982 is de gemeente Nieuwenhagen opgeheven en opgegaan in de gemeente Landgraaf met 688 hectare, 10.093 inwoners. 2002 wijk 11.000 inwoners.

Nieuwenhagen wordt voor het eerst vermeld in 1213. In de Spaanse tijd (17^e eeuw) stond het dorp onder Staats (protestants) gezag. De katholieken gingen daarom ter kerke in het nabije Ubach over Worms; op het 'Sjpaans kentje' stond hun kerkje.

Het natuurgebied *Brunsummerheide* viel gedeeltelijk onder de gemeente Nieuwenhagen.

Schaesberg (D'r Sjeet)

Schaesberg, Schaesbergh, Scheydt, 16^e eeuw Gaesberg, 1840 Scheid, 1870 Schaesberg of Scheijdt, 1883 Schaasberg, 1903 Schaesberg.

De naam wordt in verband gebracht met een werkwoord *scheizen* (intensief van *scheiden*), 'stenen halen'. (3083)

Schaesberg is genoemd naar het grafelijke geslacht Schaesberg. De oudere naamgeving Scheydt duidde op de ligging aan de scheiding van de vroegere natuurlijke waterlopen in de omliggende dalen. De plaatsnaam Schaesberg kwam pas overwegend in gebruik na de aanleg van de spoorlijn Sittard-Herzogenrath (1897), door de naamgeving van het station Schaesberg.

Voormalig dorp, thans wijk van Landgraaf. Zelfstandige gemeente t/m 1981.

1840 gemeente 214 huizen, 1.139 inwoners, verdeeld in dorp Scheid (is het huidige Schaesberg) 149/710 en de buurtschappen Lichtenberg 29/170 en Palenberg (is het huidige Palemig in de gemeente Heerlen) 36/259.

Grenscorrecties:

Per 1 juli 1958 naar Heerlen 88 hectare met 1.828 inwoners, en van Heerlen 27 hectare met 495 inwoners.

Per 1 januari 1982 is de gemeente Schaesberg opgeheven en als volgt verdeeld: naar Landgraaf 665 hectare met xxxx huizen en 17.094 inwoners, en naar Kerkrade 14 hectare met 396 inwoners.

20.000 inwoners.

De Heren van Schaesberg bouwden rond 1570 het kasteel Schaesberg op de ruïnes van een ouder kasteel, ook al bezit van de Schaesbergen. De familie Van Schaesberg was van de 13^e eeuw tot aan 1945 eigenaar van het kasteel. Sinds 1974 (tijdens de kerstnacht stortte de laatste toren in) is het een ruïne.

Was Schaesberg een bescheiden dorp tot circa 1900, met de komst van de Oranje Nassauwijn II (1904-1971) en Staatsmijn Wilhelmina (1906-1969) nam het aantal inwoners sterk toe. De woonwijken Leenhof, Eikske, Lauradorp en Kakert zijn de meest tastbare herinneringen aan deze periode.

Ubach over Worms

Over het ontstaan van de naam Ubach bestaan drie theorieën. Tot voor kort huldigde men algemeen de mening, dat Ubach afgeleid zou zijn van de *Ubiërs*. Onderzoeken van de laatste jaren naar het woongebied van deze Germaanse stam hebben duidelijk aangetoond dat deze verklaring onjuist is. De Ubiërs woonden wel tussen de Worm en de Rijn, maar dit gebied was zo uitgestrekt dat geen enkele aanwijzing gevonden is, dat deze bewoners inderdaad in onze contreien gevestigd waren. De Duitse onderzoekers hebben aangetoond, dat in de omgeving van Ubach zelfs nooit Ubiërs gewoond hebben. Hun hoofdstad was Keulen en niet Ubach. Circa 2000 jaren geleden woonden hier maar enkele mensen in of op een handvol boerenhoeven. En die zouden dan de naam aan het dorp Ubach gegeven hebben. Deze mening is onaanvaardbaar. Zo dit het geval kon zijn, dan zouden toch zeker verschillende namen in de omgeving aan de Ubiërs herinneren.

Wat deze mensen in onze omgeving zochten, was water en vruchtbare grond voor hun dagelijks brood. En deze voorwaarden waren hier aanwezig. Vooral het water, de beek (Ubece, Ubeyke, Ubac, Hubac of Ubach) was belangrijk. Ubach betekent dus: *dorp of plaats gelegen aan het water of moeras*.

Ook de verklaring als zou Ubach zijn naam te danken hebben aan de *Heren van Ubach*, die op het kasteel nabij de parochiekerk zetelden, moet verworpen worden, want reeds voordat de genoemde Heren zich te Ubach neerlieten, was het dorp bewoond en droeg het natuurlijk ook een naam. (3182)

Ubach over Worms is gelegen tegenover de Duitse gemeente *Ubach-Palenberg*. Van elkaar gescheiden door de rivier de *Worm*. Ubach over Worms lag in het gebied van 's-Hertogenrade, in de voormalige heerlijkheid Ubach. Het O van de Worm gelegen deel van de schepenbank Ubach is in 1815 met de grenscorrectie (de Worm werd hier de grens) Duits gebied geworden. Het Nederlandse Ubach heet daarom Ubach over Worms.

Zelfstandige gemeente t/m 1981.

De hoofdplaats van de gemeente was Waubach. Ubach over Worms is oorspronkelijk nooit een *plaatsnaam* geweest, het was

alleen een *gemeentenaam*. Begin jaren zeventig verdwijnt uit bijvoorbeeld postale stempels de plaatsnaam Waubach; deze maakt plaats voor de plaatsnaam Ubach over Worms. Lokaal beschouwt men Ubach over Worms echter nog steeds niet als plaatsnaam maar als voormalige gemeentenaam, met daarin de dorpen Abdissenbosch, Groenstraat, Lauradorp, Rimborg en (hoofdplaats) Waubach.

O grenzend aan Duitsland. Grensovergang Waubach-Scherpenseel.

1840 gemeente 274 huizen, 1.293 inwoners, verdeeld in dorp Waubach 108/534 en de buurtschappen Groenstraat 101/448 en Broekhuizen 52/248, alsmede een deel van Nieuwenhagen (het N deel dat 't Sijpaans Kentje werd genoemd) 13/63.

Per 15 maart 1887 (de feitelijke vereniging, de datum van de wet was 16 december 1886) is de gemeente Rimborg opgegaan in de gemeente Ubach over Worms met 208 hectare, ca. 60 huizen en 290 inwoners.

Grenscorrecties:

per 23 april 1949 van de Bondsrepubliek Duitsland: 50 hectare met huizen en 47 inwoners (het gebied tussen de Worm en de spoorlijn Aken-Mönchengladbach, en een klein gedeelte van de Veeweg)*1;

per 1 augustus 1963 werd het gebied langs de Worm vrijwel in zijn geheel teruggegeven aan Duitsland. Het had toen nog 26 inwoners*1.

Per 1 januari 1982 is de gemeente Ubach over Worms opgeheven en opgegaan in de gemeente Landgraaf met 1.005 hectare, en 11.889 inwoners.

Anno 2002 omvat de voormalige gemeente Ubach over Worms 13.000 inwoners.

Ubach was in de tijd van de Romeinen al bewoond. De Romeinen hadden er een wachtpost om de rivierovergang te bewaken. De plaats behoorde in de 12^e eeuw toe aan de adellijke familie Ubach. In de Spaanse tijd kwamen de katholieken van het Spaanse Nieuwenhagen naar het kerkje in wat 't *Sijpaans Kentje* is gaan heten.

De gemeente Ubach over Worms is nooit een mijnzetel rijk geweest. Toch is ze steeds een volwaardige *mijngemeente* geweest. Vanaf de komst der mijnen heeft het merendeel van de ingezetenen zijn emplooi gevonden in de kolendelving. De komst van de mijnen veranderde grondig het aanzien van de gemeente. Het gemeentebestuur was door de gang van zaken gedwongen andere wegen in te slaan dan men vermoed had. Er diende terdege rekening te worden gehouden met de uitgroei van de mijnen en de agrarische instelling moest verlaten worden. Om een stevige boterham te kunnen verdienen namen vele inwoners het gevaarlijke werk aan in de donkere mijngangen. De lonen waren - in verhouding tot het vroegere bestaan - weliswaar goed maar de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden, waren verre van rooskleurig. Ook het woon- en leefklimaat was tot 1920 voor vele Ubach-over-Wormsers niet om over te roemen. De komst van de mijnindustrie, in het bijzonder te Eygelshoven, zou hier verbeterend optreden. De gemeente telde in 1921 slechts 3.063 inwoners. In 1926 waren dat er reeds 4.087 en in 1931 zelfs 6.872. (3182)

Abdissenbosch (D'r Busj)

(in Ubach over Worms). Wordt lokaal beschouwd als een van de vijf dorpen van de voormalige gemeente Ubach over Worms.

In vroeger eeuwen stond het Abdissenbosch, dat sinds oude tijden bezit was van de abdis van Thorn, onder diverse namen bekend, zoals Ebdessenbusch, Ebbessenbosch en in de oudste versie: Embusch. Doen de beide eerste namen nog denken aan een vervorming van de naam abdis, in de benaming Embusch is dit verband ver te zoeken, of op zijn minst zeer losjes. Wanneer de abdis in het bezit gekomen is van het bos, een gedeelte van het uitgebreide bosgebied, zich thans nog uitstrekkend over diverse gemeenten in de omgeving, is onbekend. De naam Embusch geeft misschien nog een aanwijzing in de richting van de vorige bezitter. In latere geschillen tussen de gebruikers van heidegronden in de Brunsummerheide is het opmerkelijk dat er nooit sprake is van inmenging van de abdis van Thorn. Dit werpt toch wel enkele vraagtekens op met betrekking tot de vraag in hoeverre het Abdissenbosch bezitsgebied van de abdis was. De thans voorhanden zijnde documenten geven op deze vraag geen bevredigend antwoord. Het is te hopen, dat toekomstige aktenstudies meer klaarheid in deze kwestie zullen brengen.

De oudst overgeleverde vermeldingen van dit toponiem luiden: 1425 in der Ebdissenbusch, 1457 in der Ebdissenboesch, 1457 in der Abdissenbosch, 1542 ut dem abdyssenbusch, 1639 sylva quae vocatur abbatissae, 1640 busch der Abtissinnen Stock genannt.

De bewoners van het Overwormse kwartier hadden in vroeger eeuwen het recht om in het bos van de abdis hout te kappen voor huishoudelijk gebruik. Het bosgebied was daartoe verdeeld in zogeheten houwen. Bij de verkoop van huis en landerijen werd ook het recht op een houw of een gedeelte ervan, de zogeheten bos- of hautgerechtigheid, overgedragen aan de nieuwe bezitter.

De Fransen namen de kerkelijke bezittingen in beslag, verkochten ze of droegen ze over aan de gemeente. Aldus geschiedde in 1795 ook met het Abdissenbosch. De gemeente, als nieuwe eigenaar, verkocht op haar beurt bij opbod stukken uit het bos- en heidegebied aan de gemeentenaren. Meestal geschiedde dit als de gemeente geld nodig had, bijvoorbeeld voor de bouw van het gemeentehuis en de gemeenteschool in 1827 of bij verbetering en vergroting van de straten. Op deze wijze kwamen de rijke grondheren als meest biedenden wederom in het bezit van de grootste en rijkste bosgebieden. De armen moesten zich

tevreden stellen met de kruimels die overbleven, de zogeheten consortenbosjes. Kleine percelen, die meestal gekocht werden door verschillende familieleden tegelijk en die later vaak onverdeeld bezit bleven. Een bewijs te meer dat de Franse Revolutie niet alle oude toestanden en gebruiken heeft uitgewist. In feite veranderde het grondbezit van de vroegere eigenaars niet. Het bleef ook na 1800 in hun handen. (3182)

Aan de Baan

(in Schaesberg). Lag aan of nabij de zijweg van de oude Romeinse heirbaan. Om de dalen en heuvels richting Kerkrade te mijden, gebruikte men deze heuvelrug als 'baan', die naar men vermoedt ouder is dan de huidige Hoofdstraat.

Bousberg

(in Schaesberg). Was een kadastrale benaming voor de landschappelijke verhoging in het vroegere gedeelte van de Schaesbergse 'gemene heide'. Bous betekent 'pukkel, dwerg, klein'.

Eikske

(in Schaesberg). De naam duidt erop dat men hier vroeger bij een grensafbakening een eik heeft geplant in plaats van een limietpaal. 4.600. Hier stond de voormalige mijn Oranje Nassau II (1907-1971).

Groenstraat

(in Ubach over Worms). 1840 101/448. Wordt lokaal beschouwd als een van de vijf dorpen van de voormalige gemeente Ubach over Worms.

Reeds in akten uit de 14^e eeuw verschijnt de naam *Grünstrasse*. Nagenoeg onveranderd blijft de naam tot in de Franse Tijd, als de Nederlandse benaming Groenstraat meer en meer ingang vindt. Historisch is over het woord niets met zekerheid te zeggen. Immers op diverse plaatsen in Limburg komt de naam voor. Hij zal naar alle waarschijnlijkheid betekenen: een straat met veel groen of weiden erlangs. Volgens sommigen zou de naam ontstaan zijn in de Romeinse tijd. Ten noorden van de Romeinse heerbaan die ook langs de Groenstraat liep, bevond zich een door de Romeinen aangelegde groene grasvlakte, die door de weggebruikers gebezigd werd om hun paarden te laten grazen ter onderbreking van hun reis. Deze verklaring van de naam Groenstraat mist echter elke historische grond; leuk gevonden is ze in elk geval wel. (3182)

Hopel (Hoeëpel)*

(in Schaesberg). Buurtschap O van Schaesberg, gelegen rond de Hopelerweg, bij de Strijthagerbeek. Viel t/m 1981 onder de gemeente Kerkrade. 1840 15 huizen, 72 inwoners. In de hoogtijdagen van de mijnbouw zijn in hoog tempo speciale wijken voor de mijnwerkers gebouwd. Vaak stonden deze wijken in de buurt van mijnschachten en waren zij in een opvallende stijl gebouwd. De wijk De Hopel is *de oudste, nu gerestaureerde 'mijnwerkerskolonie'*.

Kakert (D'r Kakert)*

(in Schaesberg). De naam is ontstaan uit *Kakkerade*. Betekent waarschijnlijk *kakker*, 'kakel of haangekakel' in een *rade*, 'opengekapte plek in bos- en heidegebied'. 2002 2.200 inwoners.

Lauradorp ('t Lauradörp)

(in Ubach over Worms). Genoemd naar de voormalige *steenkolenmijn Laura* uit Eygelshoven, die deze wijk eind jaren twintig heeft gesticht. 2002 ~~xxxx~~ huizen, 4.400 inwoners.

Voordat Lauradorp gesticht werd, bestond dit gebied, begrensd door het Stenenkruis, Waubach en Groenstraat, uit weilanden, akkers en de zogeheten driessen. Dit waren braakliggende gronden, spaarzaam begroeid met ruw gras en eigendom van de gemeente. De armere mensen die geen eigen weiland rijk waren, konden hun vee tegen een kleine pacht op de driessen laten grazen.

De Mijn Julia, reeds geëxploiteerd in 1922, gaf een krachtige stoot aan de volkshuisvesting en de totstandkoming van Lauradorp. De mijndirectie rekende er op vele duizenden arbeiders te werven uit alle delen van Europa. Zij besloot tot stichting van een honderdtal woningen voor gehuwden. Deze sociale daad was zeer prijzenswaardig. De mijn wilde echter geen arbeiders die binnen korte tijd weer zouden vertrekken, maar vaste medewerkers die de stabiliteit van het mijnbedrijf ten goede zouden komen. Er werd zelfs een besloten prijsvraag uitgeschreven voor het plan "Tuindorp", waarop tal van architecten hun krachten konden beproeven. Gevraagd werd een economisch aangelegd straten- en bebouwingsplan, waarin het landelijk karakter van een Limburgs dorp aanwezig moest blijven en waarbij bovendien aangedrongen werd op een maximum aantal woningen. Een kerk van 1.200 zitplaatsen met klooster, patronaatsgebouw en kosterwoning moesten in het plan zijn opgenomen, voorts een zusterklooster met bewaar- en huishoudschool, een meisjesschool, een jongensschool, tien onderwijzerswoningen, een dokterswoning met apotheek en een twintigtal winkels. Uit de inzendingen koos de mijndirectie het plan van architect Drummen uit Brunssum dat volgens de jury het best voldeed aan de gestelde eisen. Het grote dorpsproject van de Laura zou ongeveer 900 huizen omvatten.

Het gekozen plan vormde een architectonisch afgerond geheel dat aan de vroegere, uitgestrekte, eentonige vlakte een heel ander aanzien gaf. Ruime, geasfalteerde straten verbonden het nieuwe dorp met de oudere kernen van de gemeente. Kenmerkend was de loop van de hoofdstraten, die, hoewel met elkaar verbonden, naar het grote middenplein toeliepen

waaromheen de hiervoren vermelde grote gebouwen kwamen te liggen. In 1927 werd de eerste spade in de grond gezet voor het eerste complex van 328 eengezinswoningen, plus de woning voor de hoofdopzichter. In 1929 was het gereed. Luttele maanden later waren alle huizen bewoond door mensen van allerlei nationaliteiten en gezindten. In 1931 startte men met de bouw van 73 huizen. Deze ruim 400 woningen vormden de eerste fase van het geplande tuindorp dat zijn naam pas eer zou aandoen als de aanplant van de rijen bomen en heesterperken alsmede de aanleg van bloembedden en gazons voltooid was. Het geheel voldeed duidelijk aan het begrip tuindorp, dat, gemeten met de maatstaven van 1930, een ideaal woonoord voor mijnwerkers genoemd kon worden.

Al met al had de directie van de Laura en Vereeniging, in samenwerking met "Thuis Best" uit Heerlen, in de gemeente Ubach over Worms iets tot stand gebracht dat een voorbeeld was voor heel Nederland. In gezaghebbende kringen verschenen lovende artikelen die het bereikte doel erkenden en het ten voorbeeld stelden aan andere industrieën. Ook de particulieren bleven niet achter. Aan de rand van het Lauradorp verrezen winkelpanden, restaurants, dans- en toneelzalen en middenstandswoningen.

Waren tot 1920 slechts enkele vreemdelingen in de gemeente gevestigd, op 1 januari 1931 bedroeg dit aantal 2.340 op een bevolking van 6.872 personen, dat is 34 procent. In 1929 was het aantal inwoners van de gemeente nog 5.200; in de loop van twee jaar kwamen daar 1.672 personen bij van wie 66 procent vreemdelingen, wat wel een unicum in den lande genoemd mocht worden. Een gemeente waarin het aantal vreemdelingen de autochtone bevolking overtrof, mocht op zijn minst als zeldzaam bestempeld worden. Op 1 januari 1931 waren de volgende vreemdelingen geregistreerd:

Duitsers 1.691, Polen 178, Tsjecho-Slowaken 82, Yoego-Slaven 176, Oostenrijkers 86, Belgen 29, Italianen 14, Hongaren 12, Fransen 2 en zonder nationaliteit 69. Was de bevolking in 1920 nog honderd procent katholiek, in 1931 bestond reeds 13 procent uit niet-katholieken (grotendeels Evangelisch-Luthers en Nederlands-Hervormd). (3182)

Leenhof (Lieënhof)

(in Schaesberg). De naam is ontleend aan een vroegere boerenhoeve, die als 'leen' verbonden was aan de graven van Schaesberg. Buurt van Schaesberg, gedeeltelijk gemeente Heerlen, gedeeltelijk gemeente Landgraaf (t/m 1981 gemeente Schaesberg). In de periode dat Heerlen 'Staats' was en daardoor het kerkbezoek verboden, was in deze hoeve een *noodkapel* in gebruik. Leenhof is een voormalige *mijnwerkerskolonie*, die thans nagenoeg geheel in oude glorie is hersteld. Voor de *kapel van O.L. Vrouw van de berg Carmel*: zie verder bij *Bezienswaardigheden*.

Lichtenberg (D'r Lichtemig)*

(in Schaesberg). Betekent 'licht' op een 'berg', die in de Romeinse tijd dienst deed als uitkijk- en wachttorens voor het omringende land. Deze torens werden tevens gebruikt om lichtsignalen naar elders door te geven. 1840 29/170, 2002 xxx/xxx. Voormalige buurtschap, thans buurt in het N van Schaesberg. Statistische gegevens: 1840 29/170, 2002 xxx/xxx.

Mijnbuurt

(in Schaesberg). Dit gebied behoorde voorheen tot het mijngebied van de mijn Oranje Nassau II en is na de mijnsluitingen heringericht als woongebied. 2002 xxx/xxx.

Nieuwenhagerheide (= G'n Hei)

(in Nieuwenhagen). Heette voorheen Bovens-Nieuwenhagen. Bovens-Nieuwenhagen lag in een *heidegebied*. 1840 als Bovens-Nieuwenhagen 69/471.

Parkheide

(in Ubach over Worms).

Ravetsmaar

(buurt van Nieuwenhagerheide, in Nieuwenhagen). De oorspronkelijke heuvel Ravetsmaarberg heeft geleid tot de naamgeving van de buurt Ravetsmaar. *Maar* = vochtig gebied of waterloop, bezocht door de vogelsoort *raven*.

Aan de Slagboom (An d'r Sjaagboom)*

(in Schaesberg). Vermoedelijk is hier vroeger een slagboom geweest, die de doorgang van personen maar zeker ook van vee van of naar de gemeenschappelijke gronden, of andermans gebied, moest verhinderen.

Strijthagen (Sjtriêhage)*

(in Schaesberg). Dit gebied werd als eerste bewoond door een familie Striethagen (wanneer was dat?, red.). Landelijk gelegen gebied, thans deels bedrijventerrein, met kasteel Strijthagen en hoeve. Zie verder bij *Bezienswaardigheden* en *Natuur / cultuur / recreatie*.

In 't Veld

(in Ubach over Worms).

Voort

(in Nieuwenhagen). Komt van voorde 'doorwaadbare plaats, nabij vochtig of bronnengebied of water'. Dat klopt gezien de ligging bij *Ravetsmaar*.

Waubach (Waobich)

(in Ubach over Worms). Deze naam is mogelijk ontstaan uit Waldbach (bosbeek). De namen Waubach en Ubach over Worms werden en worden vaak door elkaar gebruikt. In het spraakgebruik kwam tot enkele decennia geleden de naam Ubach over Worms als plaatsnaam nauwelijks voor. Dat was t/m 1981 slechts de officiële naam van de *gemeente* waar onder meer de *kern Waubach* onder viel. Zie ook hiervóór onder *Ubach over Worms* bij de *Statistische gegevens*. Waubach was oorspronkelijk de hoofdplaats van de gemeente Ubach over Worms. In Waubach stond het gemeentehuis.

Recente ontwikkelingen

Op de Kamp (genoemd naar hoeve De Kamp die hier vroeger lag) is het nieuwe centrum van de jonge gemeente en kern Landgraaf. Door de aanleg van dit centrum zijn de oude kernen vernieuwd en met elkaar verbonden. Het is het bestuurlijk hart van de gemeente geworden, tevens woon- en winkelgebied.

Bezienswaardigheden

De *H. Petrus en Pauluskerk* (Hoofdstraat) van Schaesberg is een basilicale kruiskerk, een eenbeukig schip met aan weerszijden een kapel en een dwarsbeuk voor het koor. Tezamen met de toren aan de westzijde volgt dit een opzet zoals die in de Middeleeuwen min of meer gebruikelijk was. De geschiedenis van dit bouwwerk begint echter pas in 1649 als Heer van Schaesberg Johan Frederik opdracht tot de bouw geeft. Er is een grafcrypte van deze Heren van Schaesberg. De grafsteen van de stichter (pas overleden in 1733) bevindt zich in het torenportaal.

De tegenwoordige vorm kwam pas tot stand in de vorige eeuw. In 1914 verlengde men het gebouw richting oosten, waarbij het oude koor verdween en een tot dat moment niet bestaan hebbend dwarsschip en een nieuw koor werden aangelegd. Ofschoon het hele gebouw in baksteen is uitgevoerd en werd gestreefd naar aansluiting, is het zowel binnen als buiten niet moeilijk om de overgang van oud naar nieuwer te zien. Binnen is het schip overwelfd door een reeks van kruisribgewelven met platte bandribben die de druk afvoeren op de zwaar uitgevoerde pilasters en daar boven onze hoofden is het te zien: de gewelven die in de 17^e eeuw werden gemetseld, hebben een sluitsteen met het wapen van Schaesberg.

De *St. Michaël* (Kennedyplantsoen) is een kerk van de wederopbouw en voldoet aan een van de stereotype beelden: een rechthoekige plattegrond, een vrijstaande klokkentoren, grasveld eromheen en materialen als glas, beton, baksteen en in het zuiden natuurlijk ook natuursteen. Hoewel de wijze waarop de materialen zijn gecombineerd niet helemaal bevredigt, is de kerk niet gespeend van aardige eigenschappen. Zo is het golvende dak leuk en de entree fraai en kolossaal (kolossaal ook in letterlijke zin; in de architectuur heet een kolossale orde het plaatsen van een zuilenstelling die over meerdere verdiepingen reikt). Het bordje *verboden toegang* op de toren voorspelt weinig goeds over het voortbestaan van de St. Michaël...

In Lauradorp staat een aan de *heilige Theresia van Lisieux en Don Bosco* gewijd kerkgebouw van de Salesiaanse congregatie (een RK beweging die leeft en werkt indachtig het gedachtengoed van de heilige Franciscus de Sales; spiritualiteit en sociale betrokkenheid parend). Aardig om te vertellen is, dat in de ontstaanstijd van het gebouw het toneel een grote rol heeft gespeeld. Van 1929 tot 1934 kerkte men in de toneelzaal van de jongensschool. Toen door krapte de wens van een groter en echt kerkgebouw tot een noodzaak was geworden, bleek de opvoering van zowel profane toneelstukken als geestelijke spelen een van de bronnen om de noodzakelijke middelen te vergaren. In de zomer van 1934 kon de nieuwe, heldere en eenvoudige kerk in gebruik worden genomen. In de binnenruimte is op bijzondere wijze een combinatie van functionele hoofdvormen en spitse accenten gevonden. Door de jaren heen is er veel gedaan ter verfraaiing, van welke ondernemingen de geschiedenissen gelukkig in ruime mate zijn opgetekend. (3181)

In 1935 kwam in *Abdissenbosch* een klein *zaalkerkje* naar ontwerp van Frits Peutz tot stand. Het heeft een half ingebouwde, zoals in het zuiden bijna altijd stevig en weerbaar ogende, westelijke toren. Aan de oostzijde vinden we een veel smaller koor met de vorm van een vierkant plus driezijdige sluiting. Het geheel is sober en goed geproportioneerd in een traditioneel aandoende vorm. Van buiten is de kerk baksteen, van binnen mergel. Vanwege de terughoudendheid met decoratie werkt de ritmering van constructieve elementen buiten verlevendigend. Binnen is de ruimte vooral rustig, wat door de vlakke zoldering en het ontbreken van de ruimte verdelende dingen als zuilen wordt verhevigd.

De *kerk aan de Groenstraat* (Waubach) is dan wel geen middeleeuws gebouw, het is wel degelijk al een antieke kerk. Weer zo'n voor onze streken typisch neogotisch ontwerp: in alle uitgangspunten gemodelleerd naar Franse voorbeelden, die zich op punten laten aanwijzen, maar dan eigenzinnig in baksteen en met een enkele westtoren.

Omstreeks 1650 werd de *kapel van O.L.Vrouw van de berg Carmel* gebouwd op de Keendeberg / Leenderberg (Schaesberg). Vieringen: meimaand. In 1938 werd het dekenaat Heerlen toegewijd aan O.L.Vrouw van Leenhof. In 1995 werd de toewijding hernieuwd. Sinds de terugloop van het bezoek in de jaren zestig stabiliseerde het bezoekersaantal zich eind jaren zeventig op zo'n 6.000 per jaar. (3023)

Kasteel Strijthagen, rond 1550 gebouwd op de fundamenten van een vier eeuwen oudere burcht, werd het domein van de voormalige Staatsmijn Wilhelmina. Rond dit kasteel is het landschapsherstel ter hand genomen onder meer door herbebossing. Het is nu gelegen temidden van grachten en veel groen. Niet geopend voor bezichtiging, er zijn wel regelmatig exposities*1. Het kasteel is onderdeel geworden van het in 2002 geopende themapark *Thematuinen mondo verde**.

Kasteel Schaesberg, ooit een mooi renaissancekasteel waarin veel natuursteen verwerkt was, is rond 1570 gebouwd en de opvolger van een middeleeuws kasteel. Gebrek aan onderhoud en de tand des tijds zijn de oorzaken van de vrijwel gehele instorting van het laatste torenrestant van het kasteel in de nacht van 27 december 1974. Nu is alleen nog een fragment van de hoge hoektoren over.

Natuur / cultuur / recreatie

*SnowWorld Landgraaf*1, gelegen in Park Strijthagen, gebouwd op een steenberg van de voormalige steenkolenmijnen, is 's werelds grootste overdekte wintersportattractie met echte sneeuw. De pistes bieden elke wintersporter het hele jaar door een fantastische uitdaging. SnowWorld Landgraaf telt twee pistes, waarvan de langste maar liefst 520 meter bedraagt. Voor de beginnende wintersporter en voor kinderen is er een veilige oefenpiste. En natuurlijk verzorgen professionele leraren ski- en snowboardlessen voor beginners en gevorderden. Naast wintersportplezier heeft SnowWorld Landgraaf nog veel meer te bieden. Zo zijn er fitnessruimten, een sportwinkel en uitgebreide horecafaciliteiten. In de gezellige Tiroler Stube kunt u terecht voor de après-ski. En het sfeervolle restaurant biedt een prachtig uitzicht op de pistes. Ook voor toeschouwers is een bezoek aan SnowWorld dus de moeite waard. Bovendien vormt SnowWorld Landgraaf een uitstekend vertrekpunt voor een wandeling in het mooie Park Gravenrode. De zalen zijn ook geschikt voor (zakelijke) bijeenkomsten.

Thematuinen mondo verde is een uniek 25 hectare groot themapark, gesitueerd rond het prachtige Kasteel Strijthagen, dat dateert uit 1674. In deze 'groene wereld' zijn internationale thematuinen verweven met de bijbehorende cultuur. Voorbeelden zijn de klassieke Italiaanse tuin met Toscaanse villa, de Moorse tuinen geïnspireerd op het wereldberoemde Alhambra, de Russische tuin met 'datcha', de Portugese tuin met handgeschilderde azulejo's en de blauw-paarse Marokkaanse tuin. Ook de Japanse tuin, de Oostenrijkse Alpenweide en twee Engelse tuinen ontbreken niet. In het Foliesbos kan de bezoeker kopieën bewonderen van beelden die in de 16^e eeuw Italiaanse tuinen sierden. Verder heeft Thematuinen mondo verde diverse watervallen, een echte woestijn, de grootste vogelhal van Europa en een tropenhal, waar u zich in het Verre Oosten waant. Het themapark heeft uitgebreide, internationaal getinte horecavoorzieningen, die verspreid over het park liggen. Deze maken Thematuinen mondo verde zowel geschikt voor kleine feestjes als voor evenementen tot 5.000 bezoekers.

N grenzend aan park Strijthagen ligt het *sport- en recreatiegebied*, waarvan de voormalige draf- en renbaan (inter)nationale bekendheid geniet, niet in het minst door het jaarlijkse *Pinkpopfestival* met Pinksteren.